

І. Я. Антоненко,
д. е. н., професор, професор кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ
Ю. М. Котюх,
магістрант кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій м. Київ

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

I. Y. Antonenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Tourism and Hotel Business
National University of Food Technologies, Kyiv
Y. M. Kotiukh,
master of Department of Tourism and hotel business,
National University of Food Technologies, Kyiv

HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF CHERNIHIV REGION: STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

У статті обґрунтовані теоретико-методичні та прикладні засади формування історико-культурного потенціалу Чернігівської області та розроблені практичні рекомендації щодо його розвитку для забезпечення оптимального і збалансованого функціонування. Розкрито зміст історико-культурного потенціалу у складі рекреаційно-туристичних ресурсів Чернігівської області, визначені тенденції виникнення нових видів туризму, що поєднуються з історико-культурним надбанням регіону.

Для аналізу та перспектив розвитку історико-культурного потенціалу Чернігівської області проведено SWOT-аналіз, який є одним з універсальних інструментів аналізу ситуації в галузі, і його можна ефективно використовувати для розробки стратегії розвитку туристичної сфери регіону. За результатами проведеного SWOT-аналізу виявлено особливості становлення туристичного потенціалу Чернігівської області на ринку послуг України, визначені головні чинники зростання привабливості туристичного потенціалу регіону, запропоновано заходи щодо підвищення історико-культурного туристичного іміджу, формування на території області конкурентної туристичної галузі, щоб стати провідним туристичним центром країни та Європи.

The article substantiates theoretical, methodical and applied principles of formation of historical and cultural potential of Chernihiv region and made practical recommendations for its development in order to ensure optimal and balanced functioning.

Disclosed the content of historical and cultural potential in the recreational and tourist resources of the Chernihiv region, determined the tendencies of emergence of new types of tourism, which are combined with the historical and cultural property of the region.

For analysis and prospects of development of historical and cultural potential of Chernihiv region, has been carried out SWOT-analysis, which is one of the universal tools for analyzing the situation in the industry, and can be effectively used to creation a strategy for the development of the tourism sector in the region. According to the results of the SWOT - analysis was featured to the development of tourist potential of Chernihiv region on the market of services of Ukraine, identified the main factors of the growth of the attractiveness of the tourist potential of the region, proposed measures to enhance the historical and cultural tourist image, formation in the territory of the competitive tourism industry in order to become the leading tourist center of the country and Europe.

Ключові слова: історико-культурний потенціал, туристично-рекреаційні ресурси, туристичний імідж, туристичні потоки, SWOT-аналіз.

Keywords: historical and cultural potential, tourist and recreational resources, tourist image, tourist flows, SWOT analysis.

Постановка проблеми. На сьогодні світовий та внутрішній ринки сформували конкурентну ситуацію, в умовах якої особливої уваги набувають питання оцінювання туристичного потенціалу регіонів та окремих туристичних дестинацій. Зокрема історико-культурний потенціал країни, матеріальні та духовні пам'ятки народу мають велике значення для формування світогляду, а також для задоволення матеріальних та рекреаційно-туристичних потреб туристів. У розвинених країнах навчилися активно використовувати туристичні ресурси для отримання прибутку. Деякі країни, наприклад, Італія, Франція, Данія, Велика Британія, Чехія отримують значну частину доходів до бюджету країни від просування та вмілої реалізації історико-культурного потенціалу. Звичайно, в першу чергу, цьому сприяє наявність пам'яток, їхня висока художня цінність та дбайливе зберігання протягом тривалого часу. Всесвітньо відомі пам'ятки історії та культури Риму, Венеції, Флоренції, Парижа, Лондона, Дрездена, Праги приваблюють щороку сотні тисяч туристів.

Україна має давню історію, а зокрема Чернігівська область володіє унікальними рекреаційно-туристичними надбаннями: багаті природні ресурси, історико-архітектурні пам'ятки оборонного характеру, сакральні пам'ятки, археологічні та літературно-меморіальні пам'ятки. Все це дає підстави розглядати область як одну з найперспективніших для розвитку туристичної інфраструктури та туристично-рекреаційного туризму.

Оскільки населення України знаходиться зараз у складному економічному становищі, то відбувається все більша переорієнтація з візного туризму на внутрішній, туристи намагаються знайти альтернативний варіант для відпочинку. Всім відомо, що традиційними зимовими напрямками для відпочинку є Карпати, а літніми – відпочинок на узбережжі Чорного та Азовського морів. Чернігівщина, завдаючи своєму культурно-історичному потенціалу має всі шанси зайняти нішу весняного та осіннього масового напрямку для розвитку туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку туризму протягом останніх років активно досліджують українські та зарубіжні фахівці. У своїх працях вони розглядають туризм як явище культури і чинник духовного розвитку особистості, виявляють світоглядні аспекти туризму [1-2]. Теоретичні та практичні аспекти регіонального розвитку туризму досліджували такі відомі вчені як: О.О. Бейдик, В.С. Кравців, В.І. Мацола, Д.М. Стеченко, М.П. Мальська та ін. [3]. Але аналіз опублікованих наукових праць виявив недостатню висвітленість проблем регіонального розвитку туризму, зокрема підходів до вивчення туристичної привабливості регіону та формування стратегій його розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування особливостей історико-культурного потенціалу Чернігівської області, що дозволить, в цілому, підвищити туристичний імідж регіону, створити бренди та розробити маршрути за різними історико-культурними напрямками, що, в свою чергу, спричинить зростання фінансових надходжень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історико-культурні ресурси включають в себе пам'ятки історії, архітектури, археології, місця, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, території, де збереглися яскраво виражені етнографічні особливості, фольклор, культові споруди, центри прикладного мистецтва та ремесел, музеї, виставки, театри, картинні галереї тощо.

Ці ресурси приваблюють людей з метою задоволення їх духовних потреб і здатні задовольнити прагнення до пізнання історії своєї країни, тимчасової зміни постійного місця проживання з метою культурного розвитку.

Чернігівщина – справжня історична скарбниця України. Свого часу перший президент Української Народної Республіки Михайло Грушевський називав Чернігів «українською Равенною». Саме на Сіверщині збереглася третина усіх вітчизняних пам'яток домонгольського періоду. Серед них такі величні споруди, як Спаський і Борисоглібський собори, Слещький і Троїцько-Лілійський монастирі, П'ятиницька церква.

Древній Чернігівський край відомий великою кількістю унікальних пам'яток історії та архітектури Княжої та Козацької доби. Понад 200 з них мають світове значення і свідчать про видатну роль і місце Чернігівського князівства у формуванні Київської Русі та Української держави.

У Чернігівській області взято під державну охорону понад 2,4 тис. пам'яток історії та монументального мистецтва, понад 2,3 тис. пам'яток археології; тут ведуть постійну наукову та дослідницьку роботу.

До національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» належить Іллінський монастир і унікальні печерні сакральні споруди, яким майже 1000 років, зокрема Антонієві печери – комплекс підземних споруд, що складається з церков св. Антонія, св. Феодосія Тотемського (найбільша підземна церква в Україні – довжиною 16,5 м та шириною 8,4 м). В печерах є спеціальні камери, де зібрані кістки ченців, померлих багато сторіч тому. Характерною рисою підземного ансамблю, що відрізняє його від інших аналогічних підземних комплексів, є чотирирівневі приміщення, розташовані один над одним, церкви Миколи Святого, каплиці з мощами, келії Антонія, що вважають головною святинею монастиря [4, с. 21].

Загалом в області функціонує понад тридцять музеїв та два архітектурно-історичних заповідники – у Чернігові та Новгород-Сіверському. У музеях області зберігається близько 350 тис. експонатів.

До відомих раритетів належать обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського, літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського, обласний художній музей, Сосницький літературно-меморіальний музей П. Довженка, Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Новгород-Сіверський державний історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», Батуринський історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», Національний історико-культурний заповідник «Качанівка».

Посидання історичної та культурної спадщини з унікальною природною цінністю – характерна риса багатьох заповідних об'єктів Чернігівщини. До визначних пам'яток садово-паркового мистецтва належать Качанівський та Сокиринський парки, Тростянецький дендропарк [5, с. 67].

Туристичний ринок Чернігівської області пропонує потенційним туристам різноманітні тури, які включають в себе:

- можливість побачити пам'ятки архітектури;
- можливість оглянути історичні об'єкти області;
- ознайомлення зі стародавньою історією міста Чернігів;
- проведення археологічних досліджень по території всієї області;
- відвідання святих місць та паломницькі подорожі;
- активні види спорту (сплав на човнах рік Дніпро та Десна, прогулянки по заповідниках та ландшафтних парках).

Вартий уваги «археологічний комплекс» селища Любеч, який розташований на лівому березі Дніпра на тому місці, де високі пагорби охоплюють з півдня великі болота Перисте і Замглай, упираються в берег Дніпра, створюючи природну фортецю на річці. В Любечі є все: зелені пагорби і яри, ліси хвойні та листяні, широкі заплави луки, річки і озера, джерела і непрохідні болота. На відстані 5 км з півночі на південь розміщені курганні могильники IX-X ст., язичницьке святилище, замок XI - XII ст., монастир, урочище Гончарівка, церкви та храми.

Недалеко від Чернігова розташовується селище міського типу – Седнів. В давні часи Седнів надихав багатьох творців, таких як, Леонід Глібов, Тарас Шевченко та ін. Своєю популярністю Седнів багато в чому зобов'язаний сім'ї Лизогубів, які вплинули на всю українську історію. В місті знаходиться знаменита садиба Лизогубів, а поруч неї - парк. Цікавою архітектурною спорудою є старовинна дерев'яна Георгіївська церква - вона була побудована ще в XVII ст. Церква знаменита тим, що саме в ній знімали ключові сцени культурного радянського фільму жаків «Вій». Не менш популярною пам'яткою є школа, яку заснували в 2013 році, а стала відомою вона завдяки тому, що нагадує палац.

За кількістю пам'яток культурної спадщини Чернігівщина входить у першу десятку областей України (8751 пам'ятка культурної спадщини, з них - 193 національного значення). Це єдина область України, в якій збереглася третина архітектурних пам'яток давньоруської доби. Більшість із них знаходиться в Чернігові. 14 населених пунктів області включено до Списку історичних населених місць України.

Необхідно відмітити, що останнім часом намітилася тенденція до збільшення туристів, яких цікавить не тільки історико-культурні надбання, але й природні рекреаційні ресурси Чернігівщини, з'являються нові види туризму (табл. 1).

Таблиця 1.
Головні центри відвідування за видами туризму [6]

Види туризму	Центри
Пізнавальний (історико-культурний)	Чернігів та район, Батурин, Тростянець, Качанівка, Новгород-Сіверський район, Прилуцький район, Ніжин
Паломницький	м.Чернігів (Чернігівський район), с. Густина (Прилуцький район), смт.Любеч (Ріпкинський район), с.Данівка (Козелецький район)
Подісвий	фестивалі в Чернігові, Ніжині, Прилуках, Коропі, Седневі, Любечі
МІСЕ	м. Чернігів, м. Батурин
Рекреаційний	Відпочинок на Голубих озерах (Ріпкинський р-н), бази відпочинку на ріках Десна та Дніпро (Козелецький та Куликівський р-ни)
Оздоровчий, лікувальний	санаторії: «Десна» (с. Ладинка Чернігівського району, «Остреч», (м. Мена), «Пролісок» (с. Лісове Ніжинського району), «Берізка» (с.Сухополова Прилуцького району), ДОК «Казковий» (м. Мена), т/в «Деснянка» (с. Дівича Куликівського району)
Сільський зелений	Чернігівський, Коропський та Ічнянський райони
Активні види туризму	акваторії річок Десна та Снов (водний – сплави на байдарках та плотах), Чернігівський р-н (VELO та водний види туризму), Коропський р-н (територія Мезинського парку, пішохідний, вело та водний види туризму), Козелецький р-н (пішний та вело туризм в межах Міжречинського парку)
Мисливство та рибальство	Чернігівський, Козелецький, Ріпкинський, Ічнянський, Бобровицький р-ни

Разом з тим туристичний потенціал Чернігівської області на сьогодні розкрито не повною мірою. В умовах військових дій наявність спільної ділянки кордону з Російською Федерацією відлякує певну категорію потенційних внутрішніх туристів, зміни у настроях споживачів щодо відпочинку тощо. До 2014 року доволі значну частину туристичного потоку, крім туристів з м. Києва, складали організовані туристичні групи з Білорусі та транзитні індивідуальні туристи з Росії та Білорусі, які влітку їхали до Криму, але ця категорія із зрозумілих причин, починаючи з 2014 року, майже повністю відсутня.

Подорожчання палива та збільшення вартості проїзду в маршрутних таксі Київ-Чернігів негативно відобразилось на кількості індивідуальних подорожуючих за напрямками Чернігів та Батурин. Відсутність прямого залізничного сполучення Чернігова з іншими регіонами України також не сприяє збільшенню потоку туристів.

В той же час туристичні центри, які традиційно орієнтовані на автобусні групи, переважно організовані київськими тур фірмами, та туристів з самої Чернігівщини, а головне, ті, що не знаходяться поблизу транзитних шляхів, мають менш негативні дані щодо відвідувачів (Качанівка, Тростянець, Мезинський парк, Новгород-Сіверський), або навіть показали тенденцію до збільшення екскурсантів. Розширилася географія туристів з Одеської області, з'явилися гості з Миколаївської та Херсонської областей. На відміну від 2014-2016 років у даний час білоруські автобусні групи окрім відвідання ринків почали замовляти екскурсійне обслуговування (табл. 2).

Таблиця 2.
Туристичні потоки в Чернігівській області [7]*

Роки	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	12121	286	1842	9993
2001	12726	237	1529	10960
2002	12792	83	1613	11096
2003	20725	283	2427	18015
2004	18575	599	2222	15754
2005	24883	2431	3240	19212
2006	37804	3779	5659	28366
2007	32913	2464	6501	23948
2008	36627	3494	8059	25074
2009	24341	3300	6434	14607
2010	24234	1660	7663	14911
2011	15687	148	6873	8666
2012	15908	148	8512	7248
2013	9328	14	7952	1362
2014	7689	7	7041	641
2015	7052	–	6543	509
2016	11698	–	10185	1513

*У 2000-2010 роках інформація наведена за даними структурного підрозділу з питань туризму обласної державної адміністрації, починаючи з 2011 року – за даними Держстату.

Для аналізу та перспектив розвитку історико-культурного потенціалу Чернігівської області проведемо SWOT-аналіз, який є одним з універсальних інструментів аналізу ситуації в галузі, і його можна ефективно використовувати для розробки стратегії розвитку туристичної сфери регіону (табл. 3).

На основі проведеного SWOT-аналізу історико-культурного потенціалу Чернігівської області виділено основні фактори, що перешкоджають розвитку в'їзного та внутрішнього туризму Чернігівської області.

До факторів, що перешкоджають розвитку в'їзного та внутрішнього туризму Чернігівської області, можна віднести наступні:

Таблиця 3.
SWOT-аналіз історико-культурного потенціалу Чернігівської області

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - наявність великої кількості ресурсів для розвитку кількох видів туризму: історичного, пізнавального, наукового, етнографічного, екологічного, спортивного, пригодиницького; - стратегічне географічне положення Чернігівської області; - наявність розвинутої інфраструктури харчування; - різноманітний природно-ресурсний потенціал; - наявність багатого історико-культурної спадщини; - наявність великої кількості заходів, пов'язаних з історією та культурою області; - сприятлива екологічна ситуація; - подієві заходи, пов'язані з культурою та історією області; - досвід проведення виставок, ярмарків, фестивалів, семінарів як елемент розвитку ділового туризму; - значна кількість музеїв і виставок; - досвід проведення змагань з різних видів спорту; - велика кількість заходів, пов'язаних з історією та культурою області; - наявність природних ресурсів для розвитку пішохідного, лижного, водного, велосипедного і гірського туризму; - наявність біоресурсів для розвитку мисливсько-рибальського туризму; - наявність інфраструктури. 	<ul style="list-style-type: none"> - невідповідність туристичних послуг міжнародним стандартам; - низька конкурентоспроможність готельного фонду, нестача номерного фонду під час туристичного сезону; - недостатній брендинг області; - відсутність зручного транспортного сполучення з регіонами України; - відсутність сучасних автотранспортних засобів для обслуговування туристичних потоків; - відсутність придорожнього сервісу; - необхідність реконструкції об'єктів туризму; - проблемним місцем чернігівського туризму є «туризм одного дня» [8]; - низька зацікавленість населення області в розвитку в'їзного та внутрішнього туризму; - значні відстані між головними туристичними центрами (Чернігів-Батурин 170 км, Чернігів - Новгород-Сіверський 180 км, Чернігів - Качанівка 180 км [6]); - неолік стимулюючих факторів для розвитку в'їзного і внутрішнього туризму; - нестача кваліфікованих фахівців у туристичній індустрії; - несприятливі демографічні процеси; - невідомість області, неолік маркетингових заходів і рекламних матеріалів про туристичний продукт Чернігівської області та для просування туристичних продуктів на міжнародному ринку; - нестача інвестиційних ресурсів; - відсутність механізму регулювання антропогенних навантажень; - відсутність обладнання на екологічних стежках, стоянках; - відсутність оглядових майданчиків; - зношеність матеріально-технічної бази; - наслідки аварії на ЧАЕС, проблема радіаційного забруднення частини території області, в результаті якої вилучені з господарського користування 7,4% її загальної площі.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - наявність міжнародних зв'язків; - можливість для розвитку різноманітних видів туризму; - можливість поєднувати кілька видів туризму; - можливість залучення туристів з Білорусі, інших регіонів України; - можливість розвитку туристичної інфраструктури за рахунок залучення інвестицій - зростання економічного потенціалу за рахунок розвитку ринку послуг; - підвищення привабливості області на основі стабільної тенденції реалізації маркетингової політики території; - залучення інвестицій в інфраструктурні проекти; - можливість при модернізації виробничої бази вписатися в загальну стратегію розвитку України. 	<ul style="list-style-type: none"> - недосконалість нормативно-правової бази; - низький попит населення на послуги в'їзного та внутрішнього туризму області; - жорстка конкуренція з боку інших регіонів України; - конкуренція туристичних фірм області з зовнішніми туристичними підприємствами; - висока вартість туристичних пугівок у зв'язку з високими транспортними витратами; - відсутність програми підтримки фірм, що займаються в'їзним туризмом; - програш конкурентних позицій за ресурси іншим областям України; - близькість кордону з РФ.

- нерозвиненість туристичної інфраструктури в області, незадовільний стан об'єктів туризму, фізичний і моральний знос матеріальної бази сфери гостинності, недостатній рівень розвитку сфери додаткових послуг;

- відсутність єдиної маркетингової політики, спрямованої на просування чернігівського турпродукту, відсутність ефективної системи статистичної інформації, що дозволяє простежити динаміку галузі;

- невідповідність вартості готельного обслуговування та інших послуг їх якості, слабка кваліфікація персоналу;

- переважання в'їзного туризму над в'їзним, відсутність нормативно-правової бази, що регулює в'їзний та внутрішній туризм в Чернігівській області;

- недостатнє фінансування туристичної галузі на державному та регіональному рівні, сезонний характер прийому туристів та ін.

Проведений SWOT-аналіз дозволяє зробити узагальнюючий висновок, що при цілеспрямованій та ресурсозабезпеченій регіональній політиці можна нейтралізувати більшість слабких сторін туристичного потенціалу території, зокрема історико-культурного.

Серед головних чинників зростання привабливості туристичного потенціалу в Чернігівській області відзначимо - унікальний природно-ресурсний потенціал і культурно-історична спадщина.

В цілому для розвитку туризму на території Чернігівської області необхідно:

- удосконалити законодавчу і нормативно-правову базу розвитку туризму;

- розробити регіональний нормативний документ «Правила надання туристичних послуг в Чернігівській області»;

- впровадити систему добровільної сертифікації якості туристичних послуг;

- розробити і реалізувати заходи щодо матеріальної підтримки фірм, що займаються в'їзним туризмом (ввести пільги по орендній платі, пільги на тарифи, комунальні послуги і т.

д.)

- сформувати сучасну систему підготовки туристичних кадрів, проводити науково-практичні семінари за участю міжнародних фахівців;

- надавати туристичним фірмам інформаційну підтримку з просування послуг, випуску інформаційних матеріалів (каталоги, буклети), розробці туристичного Web-сайту Чернігівської області; допомога в організації теле- і радіопередач для України і зарубіжжя, статті в газетах і журналах) і т. п.

Висновки. Отже, всі запропоновані заходи послужать формуванню на території Чернігівської області конкурентної туристичної галузі, а її розвиток, в цілому, дозволить:

- задовольнити потреби туристів в отриманні якісних послуг;

- створити додаткові робочі місця;

- збільшити інвестиційну привабливість регіону;

- збільшити надходження до регіонального і муніципальні бюджети;

- підвищити добробут жителів області.

Комплекс даних заходів дозволить, в цілому, підвищити історико-культурний туристичний імідж Чернігівської області, стати провідним туристичним центром країни та Європи, що, в свою чергу, спричинить зростання фінансових надходжень.

Список літератури.

1. Кравців В. С. Історико-культурні ресурси Карпатського регіону та оцінка їх туристичної атрактивності / В. С. Кравців, М. В. Копач // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. - 2004. - Вип. 5. - 223-233 с.

2. Мальська М. Історико-культурні ресурси як чинник розвитку приміського туризму м. Львова. / М. Мальська, Т. Біла // Вісник Львівського університету. Серія географічна. - Львів: Світ, 2013. Випуск 43. Ч.1. - 52-58 с.

3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. - Київ: Київський університет, 2001. - 395 с.

4. Довідка про збір інформації в головному управлінні культури, туризму і охорони культурної спадщини від 30.09.2012 №17-21/23 / Чернігівська облдержадміністрація. - Чернігів : [б. в.], 2012. - 21 с.

5. Панкова С. В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник / С. В. Панкова. - К. Альтерпрес, 2003.- 231 с.

6. Стан туризму в Чернігівській області.- Режим доступу: <http://monitor.cn.ua/monitoring/39585>

7. Головне управління статистики у Чернігівській області.- Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua/>

8. Туризм по-чернігівськи: історичний та гастрономічний.- Режим доступу: <http://pik.cn.ua/23288/>

References.

1. Kravtsiv V. S. (2004), "Historical and cultural resources of the Carpathian region and assessment of their tourist attraction", *sotsial'no - ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyj period*, vol. 5, pp. 223-233.
2. Malska M. (2013), "Historical and cultural resources as a factor in the development of local tourism in the city of Lviv", *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya heohrafichna*, vol. 43. Part 1, pp. 52-58.
3. Beidyk O. O. (2001), "Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning", pp. 395.
4. "Certificate on the collection of information in the Main Department of Culture, Tourism and the Protection of Cultural Heritage (2012), from 30.09.2012 №17-21 / 23, *Chernihiv'ska obldierzadministratsiia*, pp. 21.
5. Pankova E.V. (2003), "Tourist local studies. Textbook", *Al'terpres*, pp. 231.
6. "Status of tourism in Chernihiv region". Access mode: <http://monitor.cn.ua/ru/monitoring/39585>
7. "The Main Department of Statistics in the Chernihiv region". Access mode: <http://chernigivstat.gov.ua/>
8. "Tourism in Chernihiv: historical and gastronomic". Access mode: <http://pik.cn.ua/23288/>

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017 р.

ТОВ "ДКС Центр"

Брошу